

УДК 336.7

С. В. Безвух, Хмельницький національний університет

СТРАТЕГІЯ РОЗВИТКУ СИСТЕМИ ЗАХИСТУ ВКЛАДІВ ФІЗИЧНИХ ОСІБ І СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ В БАНКІВСЬКИХ УСТАНОВАХ УКРАЇНИ

У статті розглядаються основні засади функціонування закордонних та вітчизняної систем захисту вкладів. Визначено сильні і слабкі сторони Фонду гарантування вкладів фізичних осіб в Україні та перспективи його розвитку. Запропоновано етапи реалізації стратегії та тактики розвитку системи захисту вкладів у банківських установах України.

Ключові слова: система захисту вкладів, захист вкладів фізичних осіб та суб'єктів господарювання, стратегія розвитку.

Постановка проблеми. В економічному просторі, що динамічно розвивається, необхідною умовою стабільності є постійне вдосконалення та розвиток. Розвитку та вдосконалення вимагають усі економічні відносини. Цього ж вимагають відносини, пов'язані із захистом вкладів у банківських установах.

Хаотичне та ситуативне розв'язання поточних проблем і проведення змін у діяльності системи захисту вкладів в Україні не дозволить створити єдину надійну та ефективну систему захисту вкладів. Для створення такої системи необхідно розробити стратегію розвитку системи захисту вкладів у банківських установах України.

Аналіз останніх публікацій і досліджень. Дослідженням системи гарантування вкладів в Україні в різний період часу займалися такі науковці: С. Волосович, В. Тринчук, О. Іщенко, С. Аржевітін та інші.

Мета статті – розробити стратегію та тактику розвитку системи захисту вкладів у банківських установах України.

Виклад основного матеріалу. Стратегія розвитку системи захисту вкладів характеризуватиме спрямованість дій держави на захист інтересів фізичних осіб і суб'єктів господарювання у відносинах з банківськими установами з приводу розміщення в них своїх коштів; забезпечення стійкості банківського ринку; стимулювання економічного зростання шляхом посилення довіри фізичних осіб і суб'єктів господарювання до банківської системи тощо.

Розробка стратегії розвитку системи захисту вкладів у банківських установах України проводитиметься за такими кроками: визначення місії, постановка цілей, проведення зовнішнього аналізу, проведення

внутрішнього аналізу, розробка стратегії (винайдення сильних і слабких сторін, представлення пріоритетів розвитку, розробка етапів розвитку), представлення тактики, оцінка результатів.

Місією системи захисту вкладів є забезпечення ефективного протікання економічних відносин у банківській системі України.

Для виконання поставленої мети необхідно реалізувати такі цілі: захистити вкладників (фізичних осіб та суб'єктів господарювання); посилити довіру вкладників до банківської системи; посилити стійкість банківської системи.

Міжнародний досвід та рекомендації, що досліджені в [2], окреслюють як орієнтир таку систему захисту вкладів:

- експліцитне правове регулювання (чітко законодавчо прописані цілі системи захисту вкладів; визначені об'єкт захисту та учасники; врегульовано діяльність керівних органів, їх права та обов'язки; встановлено розмір і механізм проведення внесків учасниками системи захисту вкладів; визначено джерела формування грошового фонду; прописано розмір відшкодування та процедура проведення виплат та ін.);
- повноваження керівних органів (збір внесків; проведення виплат; аналіз фінансового стану учасників; накладення штрафів, пені; проведення ліквідації учасника; продаж активів учасника, що є неплатоспроможним);
- обов'язкова участь у системі захисту вкладів (банки; кредитні спілки; страхові компанії; пенсійні фонди; інвестиційні фонди та ін.);
- покриття (вклади в національній та іноземній валютах в банківських установах, кредитних спілках, пенсійних фондах, інвестиційних фондах, страхових компаніях та ін.; обмежені гарантії, що покривають більшість вкладників);
- диференційована ставка відрахувань.

Діюча система захисту вкладів в Україні, яка досліджувалась у [3], побудована на основах:

- експліцитне правове регулювання (чітко прописано об'єкт захисту; визначені учасники; врегульовано діяльність керівних органів, їх права та обов'язки; встановлено розмір та механізм проведення внесків учасниками системи захисту вкладів; визначено джерела наповнення грошового фонду; прописано розмір відшкодування та процедура проведення виплат та ін.);
- повноваження керівних органів (збір внесків; проведення виплат; можливість аналізу фінансового стану учасників; накладення штрафів, пені);
- обов'язкова участь у системі захисту вкладів банківських установ;

- покриття (вклади в національній та іноземній валютах в банках; обмежені гарантії, що покривають більшість вкладників);
- єдина ставка відрахувань.

Зіставлення аналізу міжнародного досвіду, що був проведений у [2] та частково був вище представлений, і вітчизняного досвіду, що досліджений у [3] та частково відображений вище, дозволяє виділити сильні та слабкі сторони вітчизняної системи гарантування вкладів.

Сильними сторонами діючої в Україні системи гарантування вкладів є: чітке законодавче регулювання; обов'язкова участь банківських установ; обмежені гарантії; захист вкладів у національній та іноземній валютах.

Слабкими ж сторонами вітчизняної системи захисту вкладів в банківській системі України є: неповність об'єкта захисту (захисту не підлягають вклади суб'єктів господарювання); вузькі повноваження керівного органу (Фонд гарантування вкладів не бере участі у ліквідації, розпродажу активів чи організації реструктуризації неплатоспроможного банку); діє єдина ставка відрахування коштів до грошового фонду, що продукує проблему "морального ризику"; розмір грошового фонду формується довільно (відсутня будь-яка методика з розрахунку його цільового значення).

Для розробки стратегії розвитку системи захисту вкладів в Україні необхідно визначити кінцеві пріоритети (орієнтири) розвитку. Вони впливають із принципів, розроблених Міжнародною асоціацією страховиків депозитів, які розглянуто в [3].

Нереалізовані принципи чи реалізовані частково дозволяють нам побачити перспективи розвитку системи захисту вкладів в Україні та систем, з якими вона співпрацює. Такими перспективами є:

- створення системи захисту вкладів суб'єктів господарювання в банківських установах;
- створення системи захисту вкладів для інших учасників фінансового ринку, що проводять залучення вкладів;
- запровадження системи диференційованих страхових відрахувань на основі аналізу ризиків у діяльності учасників системи захисту вкладів;
- введення в діючу систему захисту вкладів в Україні вкладів ПАТ "Державний ощадний банк України";
- чітке формулювання і відображення в законодавстві цілей системи захисту вкладів, які викласти як забезпечення захисту вкладів фізичних осіб і суб'єктів господарювання та посилення стабільності банківської (фінансової) системи;

- посилення механізмів координації зусиль і обміну інформацією між НБУ і Фондом щодо діагностики фінансового стану банків та проведення процедур підтримки фінансової стабільності при виникненні проблем у діяльності окремих банків і системних загроз;
- відміна внесків НБУ та перекладення тягаря цього фінансування на банківські установи по закінченні фінансової кризи;
- створення системи правового захисту працівників Фонду;
- створення законодавства щодо регулювання процесу управління неплатоспроможністю банку;
- завчасне інформування Фонду про можливий страховий випадок і надання йому доступу до бази даних за вкладами проблемних банків.

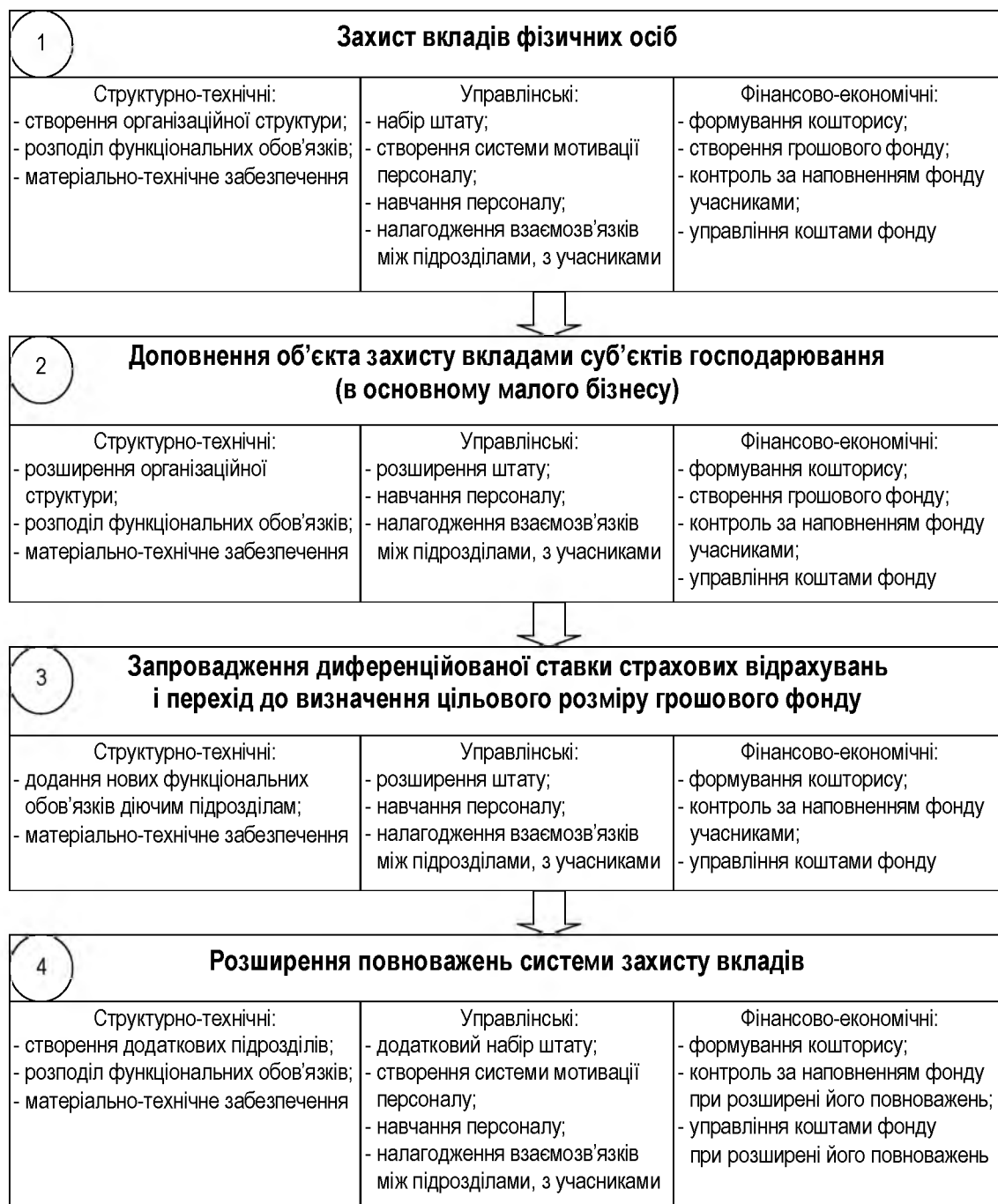
Таким чином, проаналізувавши міжнародні принципи побудови ефективної системи захисту вкладів, визначивши перспективи розвитку вітчизняної системи захисту вкладів вище, ми пропонуємо такі етапи реалізації стратегії та тактики розвитку системи захисту вкладів у банківських установах України, які наведені на рис. 1.

Перший етап стратегії розвитку системи захисту вкладів у банківських установах України був проведений. Є розроблені законопроекти, які перебувають на розгляді ВРУ та Адміністрації Президента щодо впровадження четвертого етапу нашої стратегії, що, на нашу думку, логічно є передчасним кроком. Але з огляду на назрілу необхідність (наслідки фінансової кризи 2008–2009 років) він є необхідним для запровадження на даному етапі розвитку країни та банківської системи.

Головним кроком у реформуванні діючої вітчизняної системи захисту вкладів є поширення захисту на вклади суб'єктів господарювання.

В “Основоположних принципах ефективної системи страхування депозитів”, розроблених МАСД, зазначалося, що система захисту вкладів має бути поширена на тих вкладників, які не в змозі провести оцінку ризику банкрутства банку. До них відносились роздрібні вкладники (фізичні особи) та представники малого бізнесу, в тому числі приватні підприємці.

На початковому етапі запровадження системи захисту вкладів в Україні для її налагодження та зменшення початкового фінансового тягаря вона була створена для вкладників із невеликим розміром вкладу. На сьогодні, отримавши досвід, налагодивши роботу системи, накопичивши фонд для фізичних осіб, необхідно поширити захист на вклади суб'єктів господарювання. Невеликий розмір гарантованого покриття автоматично віднайде свою цільову групу вкладників серед суб'єктів господарювання, тобто малого бізнесу.

Рис. 1. Етапи реалізації стратегії та тактики розвитку системи захисту вкладів у банківських установах України

Запровадження системи захисту вкладів суб'єктів господарювання у тактичному плані має супроводжуватися створенням додаткових підрозділів (департамент із захисту вкладів суб'єктів господарювання в банківських установах), реструктуризацією діючих підрозділів (виділенням департаменту із захисту вкладів фізичних осіб у банківських установах) та покладення на діючі підрозділи нових повноважень.

Важливим напрямом розвитку вітчизняної системи захисту вкладів є запровадження диференційованої ставки відрахувань банками у фонд. Існуюча в Україні єдина шкала внесків, хоча і є оправданою на початковому етапі становлення системи захисту вкладів, має певний елемент несправедливості. Найбільш надійні банки, які не несуть для системи захисту вкладів значних ризиків понесення втрат, і слабкі банки, які проводять необґрунтовано ризиковану діяльність, сплачують однаково, що провокує банки до менш відповідальної політики на ринку. Поряд з цим єдина ставка відрахування ніяк не сприяє зменшенню проблеми так званого морального ризику. Ця проблема притаманна будь-якій системі страхування і полягає в тому, що за наявності захисту суб'єкти можуть поводитися занадто ризиковано. Наприклад, вкладники не турбуються про те, щоб розмістити свої кошти в надійному банку. Зокрема, вони можуть спокуситися на високі депозитні ставки, хоча зрозуміло, що подібну дохідність може забезпечити лише ризикований кредитно-інвестиційний портфель. В ідеалі механізми роботи системи захисту вкладів повинні забезпечити зменшення подібних ризиків [1].

Запровадження диференційованих ставок відрахувань видозмінить структуру джерел наповнення грошового фонду серед банківських установ. На нашу думку, доцільно паралельно провести впровадження методики розрахунку цільового розміру фонду. Причиною такого поєднання є використання двома нововведеннями схожих, а ми вважаємо єдиної, методик розрахунку.

Впровадження даних змін вимагатиме розширення повноважень діючих підрозділів, набору додаткового персоналу, його навчання та нового перерозподілу взаємозв'язків між підрозділами і з учасниками.

Діючі умови ринку передбачають створення рівних умов ведення діяльності для всіх учасників. Це необхідно зробити і в банківській сфері, долучивши Державний ощадний банк України до учасників системи захисту вкладів.

Оперативність здійснення компенсацій також потребує покращання. Згідно із чинним законодавством про фонд, процедура повернення коштів вкладникам із ліквідованої банківської установи, як ми вже розглядали в розділі 2, може тривати 5–8 місяців. Цей термін є занадто великим.

Багаторічне успішне використання в закордонних системах захисту вкладів завчасного інформування Фонду про можливий страховий випадок вимагає запровадити цю практику і в Україні. Так у США стандартом є інформування наглядовим органом Федеральної корпорації зі

страхування депозитів про можливе закриття банку за 90 днів до цього. Завчасне отримання страховиком депозитів інформації про можливе відкликання ліцензії у банку дозволяє забезпечити якісну і ціленаправлену підготовку до проведення страхових виплат вкладникам, ефективне управління ресурсами страховика вкладів, що сприяє раціоналізації витрат системи страхування вкладів.

Ефективність введення якісно нових змін у діяльність Фонду гарантування вкладів фізичних осіб доцільно вимірювати. Оцінювання необхідно проводити за кожним нововведенням окремо. Ми пропонуємо такі показники для визначення ефективності впроваджених змін:

1. На етапі доповнення об'єкта захисту вкладами суб'єктів господарювання:

- коефіцієнт резервування за вкладами суб'єктів господарювання бруто. Показує, скільки коштів грошового фонду системи захисту вкладів суб'єктів господарювання в банківських установах припадає на 1 гривню сукупного депозитного портфеля суб'єктів господарювання, до якого включаються всі (захищені і незахищені) вклади суб'єктів господарювання.

Відповідно до міжнародного досвіду, зокрема ФКСД, мінімальний розмір показника має становити не менше 0,012, або 1,2 %;

- коефіцієнт резервування за вкладами суб'єктів господарювання нетто. Показує, скільки коштів грошового фонду системи захисту вкладів суб'єктів господарювання в банківських установах припадає на 1 гривню депозитного портфеля суб'єктів господарювання, до якого включаються лише захищені вклади суб'єктів господарювання.

Вимоги щодо розміру коефіцієнта є такими ж, як і до попереднього, тобто не менше 0,012, або 1,2 %;

- коефіцієнт покриття за вкладами суб'єктів господарювання. Показує рівень захищених вкладів суб'єктів господарювання в банківських установах у сукупних вкладах суб'єктів господарювання в банківських установах.

Відповідно до міжнародного досвіду мінімальний розмір показника має становити не менше 0,9, або 90 %.

Розрахунок за даним показником можна проводити не лише за вкладами суб'єктів господарювання в банківських установах, але і в розрізі депозитного портфеля. Наприклад, за вкладами юридичних осіб чи приватних підприємців.

2. На етапі запровадження диференційованої ставки страхових відрахувань та переходу до визначення цільового розміру грошового фонду:

- коефіцієнт зміни ризику. Показує зміну ставки відрахування в грошовий фонд системи захисту вкладів у банківських установах відносно

єдиної ставки або ставки відрахування за попередній період, якщо її розмір був інший. Розрахунки можуть проводитися як щодо одного базового показника (наприклад, щодо єдиної ставки відрахування), так і щодо попередніх диференційованих ставок шляхом ланцюгових підстановок;

- коефіцієнт зміни фонду. Показує зміну розміру грошового фонду на певний момент часу при використанні інших ставок відрахування.

3. На етапі розширення повноважень системи захисту вкладів:

- коефіцієнт поверненості. Показує поверненість коштів, які були виплачені системою захисту вкладів власникам, виручених від ліквідації банківської установи. Чим ближче показник до 1, тим ефективніше проведено процедуру ліквідації банку керівним органом системи захисту вкладів;
- коефіцієнт ефективності управління. Показує ефективність управління банківською установою системою захисту вкладів при визнанні НБУ банку неплатоспроможним. Чим ближче показник до 1, тим ефективніше проведено управління банком системою захисту вкладів у банківських установах.

Вищенаведені показники, на нашу думку, дозволять виявити ефективність проведення стратегії розвитку системи захисту вкладів у банківських установах на кожному її етапі.

Запропонований розвиток системи захисту вкладів в Україні є неповним. Розроблена стратегія розвитку системи захисту вкладів у банківських установах має бути частиною загальної стратегії розвитку, яка передбачає поширення захисту вкладів на всі фінансові установи, що проводять залучення вкладів чи внесків від фізичних осіб і суб'єктів господарювання. До них належать, крім банківських установ, страхові компанії, кредитні спілки, пенсійні фонди, інвестиційні фонди та ін.

Діяльність небанківських фінансових посередників є менш регульованою в законодавчому плані та менш контрольованою, що дозволяє їм проводити більш ризиковану діяльність. Запровадження системи захисту вкладів у парабанківській системі дозволить насамперед захистити вкладників; підвищити стабільність небанківської фінансової системи; урівноважити умови ведення бізнесу в банківській та парабанківській системах, що зменшить перетікання коштів.

Так, у США ще з 1970 року гарантуються вклади в кредитних спілках. З точки зору обсягів коштів цей ринок набагато менший, ніж банківський, але сума вкладів усе ж значна. За даними Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг, на 31 березня 2010 року членами кредитних спілок було більше 1,5 млн осіб, з яких 84 тис. осіб

мали внески на загальну суму майже 2 млрд. грн. Це теж невеликі вкладники, яких варто захищати. Отже, для підвищення конкуренції на фінансовому ринку вклади в кредитні спілки також повинні гарантуватися.

В Україні тривають дискусії щодо запровадження такої системи уже кілька років, причому принципова згода всіх зацікавлених сторін, зокрема Держфінпослуг та профільних асоціацій, уже є, але спроба прийняти відповідний законопроект № 3265 “Про Фонд гарантування вкладів членів кредитних спілок”, що була здійснена в січні 2010 року, виявилася невдалою.

Запровадження системи захисту в парабанківській системі (страхові компанії, пенсійні фонди, інвестиційні фонди і компанії тощо) варто проводити після налагодження діючої системи захисту вкладів у банківських установах. З огляду на проблеми на ринку кредитних спілок, де негативний вплив фінансової кризи призвів до зростання частки неповернення коштів їх вкладникам, тобто членам кредитних спілок, створення системи захисту є необхідним уже сьогодні.

Загальна стратегія захисту вкладів буде складатись із стратегій по кожному із видів фінансових посередників.

Завершальним кроком у повноцінному розвитку системи захисту вкладів в Україні є запровадження захисту вкладів у небанківських фінансових установах.

Висновки. Таким чином, аналіз закордонного досвіду та єдиних принципів системи захисту вкладів показав необхідність подальшого розвитку вітчизняної системи захисту вкладів у банківських установах. Для проведення ефективного структурованого розвитку діючої системи захисту вкладів у банківських установах України необхідно його проводити за заздалегідь запланованою та узгодженою стратегією розвитку.

Подальший розвиток системи захисту вкладів у банківських установах в Україні необхідно продовжити розширенням його захисту на небанківські фінансові установи, що проводять залучення вкладів від фізичних осіб і суб'єктів господарювання. Даний напрямок вимагає додаткового вивчення і буде досліджуватись у подальших роботах автора.

Список літератури

1. Аржевітін, С. Чому і як слід реформувати систему гарантування вкладів [Текст] / С. Аржевітін // Вісник НБУ. – 2010. – № 11. – С. 3–7.
2. Безвух, С. В. Міжнародний досвід побудови системи гарантування вкладів [Текст] / С. В. Безвух, А. Табор // Вісник Хмельницького національного університету. – 2008. – № 5. – Т. 1. – С. 196–201.

3. Безвух, С. В. Організація системи захисту вкладів у вітчизняній банківській системі та проблеми її розвитку [Текст] / С. В. Безвух, І. В. Серветник // Вісник Університету банківської справи Національного банку України. – 2010. – № 3. – С. 45–54.

Отримано 15.12.2011

Summary

The article covers the basic principles of operation of foreign and domestic system of deposit protection. Detected strong and weaknesses Fund Deposit Insurance in Ukraine and prospects of its development. Proposed stages of implementation strategies and tactics of protection of deposits in banks of Ukraine.